

ЗАЕМЪТ С “ДИСКОНТО ГЕЗЕЛШАФТ” И “МИНИСТЕРСКИЯТ ПОРТФЕЙЛ” НА ДИМИТЪР БЛАГОВЕВ ПРЕЗ 1914 ГОДИНА

Тодор Мишев

Дипломатическата история и икономическите аспекти на сключения през юли 1914 г. български заем с “Дисконто Гезелшафт” са проучени подробно.¹ Авторите обаче не са имали за цел да изследват в детайли поведението на вътрешнополитическите фактори, особено на социалистите. В изследванията за БРСДП/о./ и БРСДП/т. с./ се отделя голямо внимание на отношението им към заема, но предимно във външнополитически и военен аспект.² Съвсем периферно заемът е отбелязан и в контекста на взаимоотношенията на БРСДП/т. с./ и правителството.³ Позициите на двете социалдемократически партии са защитени аргументирано в XVII ОНС, преразказани са почти дословно в печата и в едно от изследванията.⁴ Проблемът, който ще се изследва в настоящата статия, са взаимоотношенията между социалистическите и останалите партии във вътрешнополитически аспект, и през призмата на традиционното за периода противопоставяне на “фили и фоби”. Ще се обърне внимание на неизследваните политически отзвучи от гласувания заем в последвалите го няколко месеца.

Поведението на БРСДП/т. с./ по време на обсъждането на предложението за заем и неговото гласуване в известен смисъл е плод на абстрактните и дългогодишни позиции, но затова пък пределно ясно и принципно. БРСДП/т. с./ посочва как чрез този заем либералните партии политически и финансово подчиняват България на Германия и Австро-Унгария.⁵ Аналогично е мнението и спрямо опозицията, която целокупно и с всичките си действия подчинява България на Франция и Русия. Целият скандал, побоищата и гласуването на заема се оценяват като недостойна сцена, а вината се поделя поравно между правителството и опозицията.⁶ Самите тесни социалисти попадат във вихъра на събитията поради централното място, което заемат по време на скандалите в залата. По време на речта на Благоев на 2. VII. 1914 г. правителствените депутати ръкопляскат, а опозицията се мъчи да я прекъсне. Радикалдемократите и демократите са силно възбудени и буйни, започва спор между тесни социалисти от една страна и широки социалисти и радикали от друга. Самите тесняци обаче, с изключение на Т. Луканов, не

взимат участие в побоищата между опозиционните и правителствените депутати.⁷

Тесните социалисти приемат за висше прегрешение солидарността на Я. Сакъзов с останалата опозиция, неговото поведение в дните преди гласуването на заема и в решаващия парламентарен ден. Изрично се отбелязва, “че в тия позорни скандали най-живо участие взеха “широките” и земеделците като оръдие на опозицията.”⁸ Като оставим настрана пристрастните оценки, действително К. Лулчев и Н. Харланов са най-активни при стълкновенията. К. Лулчев обръща стенографската маса, а Н. Харланов разпилява покривката пред председателя с документацията по нея.⁹

БРСДП/о./ оспорва редовността на гласуването при приемането на заема, а от икономическа и военна гледна точка го определя като заробващ. Предаването на мини Перник и Бобов дол било удар върху националната отбрана, голяма част от парите щели да отидат за въоръжаване, нямало да останат за гражданско строителство и за възмездяване пострадалите от войната.¹⁰

БРСДП/о./ е подразнена особено силно от факта, че БРСДП/т. с./ се дистанцира от останалата опозиция при нейните опити за обструкция на заема. Според широките социалисти БРСДП/т. с./ са действали като “съблокари” на либералната концентрация”. Мнозинството в парламента ръкопляскало при изказването на Д. Благоев, а министрите “фактически намерили подкрепа от тесняците, които действали като анархисти.”¹¹ К. Лулчев, описвайки борбата на опозицията срещу заема, отбелязва — “В тая борба само парламентарната група на тесните социалисти не взе никакво участие и осъди опозицията”.¹² Според него изявлението на Благоев в “Работнически вестник” от 28. VI. 1914 г. е проправителствено, а болшинството със своите ръкопляскания в пленарната зала му се е отблагодарило.¹³ Пак според К. Лулчев в залата е имало 192 депутати при 92 правителствени и, ако не са били безредиците и проправителствените действия на БРСДП/т. с./, заемът не би могъл да се гласува.¹⁴ Въобще, в дните след гласуването на заема в “Народ” изпада в невиждана до този момент антиблагоевска истерична кампания.¹⁵

Според прогресивнолибералите на д-р Ст. Данев, речта на Благоев е “в полза на правителството”, той с думите си екзалтирал либералното мнозинство, а неговият съпартиец Т. Луканов участвал в боя на страната на правителствените депутати и лично се счепкал с К. Лулчев.¹⁶ Като извод от този фрапиращ случай се приема, че “вече повече от друг път става ясен духовният афинитет и сътрудничеството, което съществува между тесняците и техните възхитени братя от десницата. По-цинично проявление на този отвратителен съюз до сега не е имало под нашето небе.”¹⁷ По-късно в специално изготвеното общо комюнике на опозицията против заема отново

има упрек към тесните социалисти, че не оспорват редовността на заема и по този начин отново доказват своята радославистко-стамболовистка същност.¹⁸

Демократическата партия остро осъжда поведението на Д. Благоев и цялостната позиция на БРСДП/о./. Според партията на Ал. Малинов “крайностите се съюзяват, най-вече тесните и стамболовистите”, от което се получило обединение на “реакцията от ляво и дясно, на черната и червената реакция”.¹⁹ Подобни са анализите на “Пряпорец” и за провежданите в страната митинги след гласуването на заема. На опозиционните митинги привържениците на БРСДП/т. с./ и управляващите партии заедно правили опити да ги провалят, а на тесносоциалистическите митинги присъствали местните либерали и по указание на София акламирали ораторите.²⁰ Според Ал. Гиргинов заемът е бил най-добрият повод за обединение на опозицията, “разбира се, пак без неумолимите тесни социалисти”.²¹ Опозицията се била държала достойно при гласуването “въпреки противодействието — било отдясно, било отляво — тесните социалисти, които, водени от максимата колкото по-зле, толкова по-добре, са крепители на най-черната реакция”.²² Гиргинов обаче отбелязва отсъствието на широки социалисти и земеделци от опозиционния митинг на 6. VII. на площад “Позитано”. Според него те не дошли, “за да не се излагат пред обществото чрез задружни действия с останалата опозиция”.²³

Привържениците на заема от управляващите партии и проправителствената преса реагират със зле прикрито задоволство. Всички опозиционни лидери, без Благоев, са определени като противници на заема, а той самият е характеризирани като “най-тихия може би от крайната левица”. Освен принципната му позиция към заемите въобще, впечатление на всички прави острата му реч срещу опозицията. Когато на другия ден след гласуването на заема В. Радославов ултимативно кани в своята канцелария лидерите на опозицията, където ги заплашва да спрат обструкциите, сред тях не е Д. Благоев.²⁵ Затова пък в кулоарите и бюфета на парламента Н. Генадиев и Й. Йонов черпят депутатите — тесни социалисти с бобони и вино.²⁶ По този начин според радикалите се заздравявала голямата дружба между стамболовистите и “социалистите-консерватори”, чиито лидери след гласуването на заема имали “чести посещения в министерските кабинети”.²⁷ Опозицията се дразни особено силно, че тесните социалисти отсъстват и от нейните съвместни митинги срещу приетия вече заем. Радикалите дори внасят и особен акцент в действията на правителството и БРСДП/т. с./. Според тях “общите цели на тесняшко-стамболовистката коалиция са ограбването на народни средства и пълното пролетаризиране на широките народни маси”.²⁸

Самият В. Радославов по-късно не отделя специално внимание на БРСДП/т. с./ при анализите си за заема. Той оценява поведението на опозицията като буйство, противопоставящо се на вота на мнозинството.²⁹

Освен в сферата на ежедневните текущи междупартийни взаимоотношения, сключването на заема и неговото обсъждане в парламента възбужда отново въпроса за “филствата” и “фобствата” на българските партии.

При парламентарните дискусии около сключването на заема БРСДП/т. с./ изразява становища, според които, с желанието си за сключването на “френски” заем, опозиционните партии действат като руски оръдия и желаят да продадат България на Русия, вместо на Германия, каквото пък е желанието на правителството.³⁰ И преди гласуването БРСДП/т. с./ определя финансовата и икономическата политика на либералната коалиция като пагубна и превръщаща България в нова австрийска Босна и Херцеговина.³¹ След скандалните дебати и взетото решение вече окончателно се декларира, че правителството е подчинило страната на Централните сили.³² В сравнение обаче с упреците и действията на останалата опозиция спрямо В. Радославов, критиките на тесните социалисти са количествено най-малко и възможно най-общи. Доста по-детайлно БРСДП/т. с./ се занимава с поведението на опозицията. Според нея сериозен компромат е фактът, че противниците на заема включително Я. Сакъзов са ходили за консултации в руската легация при Ал. Савински относно своето поведение. Признанието на Я. Сакъзов по-късно дава повод на тесните социалисти да го обвинят в русофилство и съответно в предателство спрямо България.³³ По повод побоищата в пленарната зала те са категорични, че широките социалисти и земеделците са оръдия на русофилската опозиция.³⁴ Интересно е да се отбележи, че русофилската според тесните социалисти БРСДП/о./ е против този заем през есента на 1913 г. Мотивът на БРСДП/о./ тогава е, че евентуалният заем ще се осъществи под руски натиск и ще доведе до руско влияние в България.³⁵ Шест месеца по-късно позицията ѝ е точно противоположна, което дава възможност на политическите ѝ противници от партията на Благоев да критикуват доста аргументирано.

Въпреки своята словесна агресивност спрямо правителството, тесните социалисти не успяват да избегнат упреците във връзка с поведението си около решението на заема. За БРСДП/о./ настроенията в БРСДП/т. с./ били твърде русофобски и партията на Благоев не виждала опасността от Австро-Унгария.³⁶ Непрекъснатите антируски изявления на Благоев за пряка руска намеса в дейността на българските партии силно дразни Прогресивнолибералната, Демократическата и Радикалната партии.³⁷ За тях ръкопляскането и овациите, с които правителствените депутати отбелязват речта и декларациите на Благоев, е доказателство за германофилството на цялата БРСДП

/т. с./ Като контрапункт пък, са похвалите към Благоев от германofilските кръгове, според които лидерът на тесните социалисти е принципен противник на буржоазната опозиция и руската легация.³⁸ Това мнение на К. Станчев е очаквано от БРСДП/о./, която определя в-к "Камбана" като "пролиберален, проавстрийски и протесняшки".³⁹

В историческите изследвания досега са отбелязани митингите и резолюциите на БРСДП/т. с./ против гласувания заем.⁴⁰ Като се изключи обаче несъгласието с начина на гласуване и общите критики към империализма, основно съдържание на тези прояви си остава антируската реторика и критиката на русофилския курс на опозицията. Това довежда до одобрение на тези митинги от страна на правителството в местните организационни структури на управляващите партии.⁴¹ В този смисъл една общо взето принципна позиция на БРСДП/т. с./ против заемите изобщо, бива оценявана не според нейната същност, а в зависимост от нюансите, които в момента са определено антируски.

До края на първата извънредна сесия на XVII ОНС всички събития в страната остават в сянката на скандалите около гласувания заем. Дори след началото на Световната война, в относително спокойната България продължава обсъждането на поведението на отделните партии в парламента и по митингите, последвали гласуването там. Оценките за цялостната политическа линия на партиите до голяма степен са предопределени от оценките за техните думи и дела във връзка със заема.

БРСДП/о./ в продължение на няколко месеца продължава близкото си сътрудничество с опозиционните партии.⁴² БРСДП/т. с./ продължава своя вътрешнополитически неутралитет, който се тълкува от опозицията като косвена подкрепа за правителството. Демократическата партия смята, че не само речта на Благоев на 2. VII. 1914 г., но и всичките му статии през лятото на 1914 г. са простамболовистки и досущ приличащи на материалите във в. "Воля". Изводът е, че Д. Благоев се превърнал в "министър без портфейл в радослависткия кабинет".⁴³ Така Д. Благоев, благодарение на поведението си в парламента и по съвпадение на централната му роля около гласуването на заема с "Дисконто Гезелшафт", успява да спечели символично министерско кресло в правителството на В. Радославов. Някои допълнителни ежедневни битовизми от парламентарните кулоари и ред други сходни мнения на тесни социалисти и правителството, окончателно доказват според опозицията тяхната "прорадославистка и простамболовистка същност".⁴⁴

Заемът с "Дисконто Гезелшафт" потвърждава и едно по-предишно изявление на тесносоциалистическия лидер Г. Кирков, според който България трябва да върви с Германия и Австро-Унгария, защото "там е залогът за

мирното и културно развитие на Балканите и защото са ни нужни пари”.⁴⁵ Разбира се, има стотици пъти изразявани мнения на тесни социалисти, според които България не бива да взема никакви заеми от когото и да било. Политическите противници на БРСДП/т. с./ обаче твърде умело успяват от отделните частни случаи да изградят една почти стройна теория за цялостната близост между тесните социалисти и управляващите либерали. В този смисъл заемът с “Дисконто Гезелшафт” е съществена част от доказателствения материал на опозицията и най-вече на широките социалисти.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Стоянов, П.** Берлинският заем и българската държава. — сп. “Демократически преглед”, № 6, 1914 г.; **Дамянов, С.** България във френската политика 1878—1913 г. С., 1985 г. с. 400—409; **Лалков, М.** Балканската политика на Австро-Унгария 1914—1917 г. С., 1983, с. 92; **Илчев, Ив.** България и Антантата през Първата световна война. С., 1990, с. 53.

² **Панайотов, Л.** Борбата на БРСДП/т. с./ против завоевателната и авантюристична политика на българската буржоазия в периода на войните 1912—1918 г. С., 1956; **Василев, Бл.** БРСДП/т. с./ и войните 1912—1918 г. С., 1968, с. 43; **Иванов, В.** Борбата на БРСДП/т. с./ в народното събрание против войните 1912—1918 г. С., 1961, с. 73; **Баждарова, М.** Борбата на БРСДП/т. с./ против участието на България в Първата световна война. — ИВПШ “Станке Димитров”, т. 2 1958, с. 326; **Пинкас, Кл.** Реформистката социалдемокрация в България 1903—1917 г., с. 212; **Марков, В.** Отношението на широките социалисти към финансирането на армията. — ВИС, кн. 1, 1994 г.

³ **Мишев, Т.** Въпросът за простамболовизма и прорадославизма на българската социалдемокрация 1913—1919 г. — В: Сб. Проблеми на социалната история. т. 1. 1991, с. 95.

⁴ СД 17 ОНС, 1 ИС, с. 2187—89; в. “Народ” бр. 144 28. VII. 1914 г. в. “Работнически вестник” бр. 59 2. VII. 1914 г. и следващите; **Иванов, В.** Борбата на БРСДП/т. с./ . . . с. 74.

⁵ Социалдемократията в парламента. С., 1914 г., с. 69.

⁶ Пак там, с. 72; СД 17 ОНС, 1 ИС, с. 2187.

⁷ ЦПА, ф. 267, оп. 1, а. е. 51, л. 36; л. 37, л. 39, л. 44.

⁸ ЦПА, ф. 4, оп. 1, а. е. 2, л. 42, л. 43; **Петров, Т.** Кои бяха и са за войните и кои против? С., 1921, с. 5.

⁹ в. “Народ”, бр. 149 4. VI. 1914 г.

¹⁰ ЦПА, ф. 366, оп. 1, а. е. 1606, л. 10; ф. 186, оп. 1, а. е. 160, л. 1; **Марков, В.** Отношението на широките. . . , стр. 46.

¹¹ ЦПА, ф. 366, оп. 1., а. е. 1606, л. 10; ф. 186, оп. 1, а. е. 160, л. 1.

- ¹² ЦПА, ф. 267, оп. 1, а. е. 51, л. 11.
- ¹³ Пак там, л. 11; в. "Работнически вестник" бр. 214 28. VI. 1914 г.
- ¹⁴ ЦПА, ф. 267, оп. 1, а. е. 51, л. 14.
- ¹⁵ в. "Народ", бр. 146—149, 1—4. VIII. 1914 г.
- ¹⁶ в. "България", бр. 236, 4. XII. 1914 г.
- ¹⁷ в. "България", бр. 236, 4. VII. 1914 г.
- ¹⁸ в. "България", бр. 237, 5. VII. 1914 г. ; бр. 241, 11. VII. 1914 г.
- ¹⁹ в. "Пряпорец", бр. 150, 4. VII. 1914 г.
- ²⁰ в. "Пряпорец", бр. 159, 15. VII. 1914 г.
- ²¹ **Гиргинов, Ал.** Отговорностите в навечерието на войната и становището на Демократическата партия. С., 1919, с. 18.
- ²² Пак там, с. 18.
- ²³ Пак там, с. 18.
- ²⁴ в. "Камбана", бр. 1951, 30. VI. 1914 г. ; бр. 1955, 5. VII. 1914 г.
- ²⁵ в. "Радикал", бр. 142, 4. VII. 1914 г.
- ²⁶ в. "Радикал", бр. 145, 8. VII. 1914 г. ; в. "Пряпорец" бр. 149, 3. VII. 1914 г.
- ²⁷ в. "Радикал", бр. 150, 13. VII. 1914 г.
- ²⁸ в. "Радикал", бр. 143, 5. VII. 1914 г.
- ²⁹ **Радославов, В.** България и световната криза. С., 1993, с. 69—70.
- ³⁰ ЦПА, . 4, оп. 1, а. е. 1, л. 1; СД 17 ОНС, 1 ИС, с. 2186.
- ³¹ ЦПА, ф. 13, оп. 1, а. е. 12, л. 1; ЦПА, ф. 1, оп. 2, а. е. 206, л. 1; ЦПА, ф. 1, оп. 1, а. е. 1, л. 1.
- ³² ЦПА, ф. 4, оп. 1, а. е. 2, л. 41; СД 17 ОНС, 1 ИС, с. 2188—2189.
- ³³ ЦПА, ф. 4, оп. 1, а. е. 2, л. 42.
- ³⁴ ЦПА, ф. 4, оп. 1, а. е. 2, л. 43.
- ³⁵ в. "Народ", бр. 212, 29. X. 1913 г. ; бр. 244, 5. XII. 1913 г.
- ³⁶ ЦПА, ф. 366, оп. 1, а. е. 1606, л. 10.
- ³⁷ в. "България", бр. 236, 4. XII. 1914 г. ; в. "Пряпорец", бр. 149, 3. VII. 1914 г. ; в. "Радикал", бр. 142, 4. VII. 1914 г.
- ³⁸ в. "Камбана", бр. 1955, 5. VII. 1914 г.
- ³⁹ в. "Народ", бр. 125, 12. VII. 1914 г.
- ⁴⁰ **Иванов, В.** Борбата на БРСДП/т. с./ в народното събрание. . . с. 75; **Панайотов, Л.** Борбата на БРСДП/т. с./ против. . . , с. 59.
- ⁴¹ ЦПА, ф. 4, оп. 1, а. е. 2, л. 43; в. "Радикал", бр. 145, 8. VII. 1914 г. ; в. "България", бр. 241, 11. VII. 1914 г.
- ⁴² ЦПА, ф. 267, оп. 1, а. е. 40, л. 663.
- ⁴³ в. "Пряпорец", бр. 191, 23. VIII. 1914 г.
- ⁴⁴ **Мишев, Т.** Въпросът за. . . , с. 115.
- ⁴⁵ в. "Народ", бр. 254, 17. XII. 1913 г. ; в. "Работнически вестник", бр. 189, 18. XII. 1913 г.